

Vieši ir privatūs šeimai skirti šventiniai renginiai sovietinėje spaudoje

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Lietuvos istorijos institutas, Tilto 7, 01101 Vilnius

El. paštas rasa.sakniene@gmail.com

Tyrimo objektas – sovietinėje spaudoje aprašomos pasikartojančios ar numatytos kasmet pakartoti šventės ar šventėmis vadinami laisvalaikio renginiai, bet kokiu forma susiejami su šeima. Straipsnio tikslas – išanalizuoti periodinėje spaudoje publikuotus šeimai skirtus šventinius renginius ir juos suklasifikuoti pagal šventimo vietą ir pobūdį. Gauta išvada, kad ideologizuoti pramoginiai / laisvalaikio renginiai, ypač suintensyvėję sovietmečio saulėlydyje, net ir apgaubti kuriamos tradicijos, kaip vertybinės kategorijos, šydu, nesuformavo naujos šventės ritualo, jam būdingų jausmų ir galios. Spaudoje reklamuojama renginių įvairovė rodė nesėkmingas pastangas sukurti naujas šventes, skatintas švęsti su šeima namuose ir viešoje erdvėje.

Raktažodžiai: šeima, sovietinė spauda, šventės, pramoginiai renginiai, sovietinė ideologinė kontrolė

IVADAS

Lietuvos istorijoje sovietmetis išsiskiria kaip natūralų etninės kultūros vystymąsi pakeitusi epocha. Pirmą kartą mūsų šalyje siekta išstumti tradicines, su religija susijusias kalendorines ir žmogaus gyvenimo ciklo šventes, o vietoj jų kurti naujas socialistines tradicijas ir ritualus. Tikėtasi, kad naujos apeigos pakeis senesnes religines apeigas ir komunistinė moralė bei socialistinis internacionalizmas nugalės buržuazinį nacionalizmą [7, 226]. Socialistinių švenčių sukūrimas buvo vienas svarbiausių SSSR ideologinių tikslų, kurio įgyvendinimui negailėta pastangų. Sukurtos švenčių diegimo ir funkcionavimo kontrolės struktūros. Laiko požiūriu naujai sukurtos šventės sparčiai keitėsi, o kartu ir šio proceso intensyvumas, kontroliuojančios institucijos. Per visą sovietmetį aktyviai formuojama „naujųjų tradicijų“ samprata siekta įteisinti naujai sukurtus šventinius ritualus [35, 25]. Tradicijos, kaip vertybinės kategorijos, įprasminimui buvo reikalinga šeima, o jos sklaidai – masinės informacijos priemonės, iš kurių viena svarbiausių buvo periodinė spauda. Šis kultūrinis procesas, kai atmetus religinį aspektą siekiama suformuoti naujas

sovietines šventes, anksčiau neturėjęs analogų Lietuvoje, etnologams yra svarbus norint suvokti švenčių formavimo dinamiką krizinėse situacijose (1).

Dalia Leinartė pažymi, kad Chruščiovo valdymo metais buvo trinama takoskyra tarp viešumo ir privatumo. Prioritetas buvo teikiamas atvirai šeimai, o sutuoktiniai privalėjo turėti savo specifinius, tik jiems svarbius pomėgius ir atskirus draugų ratus [28, 91–92]. Pasak D. Leinartės, „per politinį atlydį Chruščiovo metais socialinė indoktrinacija buvo nukreipta būtent į šeimą. Jos tikslas buvo propaguoti šeiminių gyvenimo būdą, bet kartu silpninti šeimos narių tarpusavio ryšius, unifikuoti ir norminti santuokinio gyvenimo aspektus. Spauldoje ir literatūroje buvo detalčiai nurodoma, kokia turi būti šeima, kokie turi būti vyrų ir žmonių, tėvų ir vaikų santykiai, kaip turi būti leidžiamas šeimos laisvalaikis“ [28, 92]. Dėmesys šeimai nemažėjo ir vėliau. Kaip teigia Catriona Kelly ir Svetlana Sirotnina, XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigoje greta valstybinių ir visuomeninių švenčių SSSR atsirado naujas dėmesys „šeimos šventėms“ – susitelkta į „šeiminę“ valstybinių švenčių pusę (pvz., sovietinėje spaudoje publikuotuose straipsniuose ir nuotraukose daugiausia dėmesio buvo skiriama šeimos grupėms). Valstybinės ir kalendorinės šventės buvo socialinio solidarumo priemonėmis, jos turėjo sutvirtinti kolektyvą ir apskritai sovietinę visuomenę. Kita vertus, jos buvo laikomos ypač reikšmingomis tam tikroje vietovėje ir turėjo įskiepyti bendruomeniškumą atskirose šeimose [21, 292]. Šis procesas buvo ryškus ir sovietinėje Lietuvoje.

Etnologiniai švenčių tyrimai dažniausiai remiasi interviu medžiaga, tačiau neretai lauko tyrimų metu iš pateikėjų gana sunku sužinoti apie daugumą sovietmečiu rekomenduotinių švenčių. Didelė dalis tokių švenčių buvo praktikuojamos vos kelerius metus, o nepavykus visuomenę sudominti ir sutelkti šventimui, buvo keičiamos nauju formatu. Net ir tos šventės, kurios oficialiai buvo paskelbtos nedarbo dienomis arba švenčiamos išėiginėmis savaitės dienomis, dažnai buvo išnaudojamos buičiai – darbui savo ūkyje, kolektyviniame sode ar pagalbai kaime gyvenusiems tėvams, o ne primestos šventės šventimui. Dėl trumpo šių švenčių gyvavimo ir gana skurdaus ritualinio turinio daugelis jų neišliko žmonių atmintyje. Todėl vienas iš galimų švenčių tyrimo šaltinių yra periodinė spauda.

Etnologijos istoriografijoje galima išskirti tik kelis periodine spauda paremtus sovietmečio švenčių tyrimus. Gana trumpo laikotarpio spaudos tyrimas pateikiamas Gintarės Dusevičiūtės straipsnyje „Metinių švenčių diskursas Lietuvos periodikoje 1940–1941 m. pirmos sovietinės okupacijos laikotarpiu“. Remiantis laikraščio *Tiesa* publikacijomis (lyginant 1917–1940 m. pogrindyje ir 1940–1941 m. legaliai leistą *Tiesą*), jame išskirti pirmosios sovietinės okupacijos savaitumai [13, 124–135]. Dalia Senvaitytė, atlikusi kur kas platesnio laikotarpio ir išsamesnį tyrimą, straipsnyje „Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai“ aptaria sovietinio laikotarpio kalendorinių švenčių diskursus. Pasak autorės, to meto periodinėje spaudoje buvo

(1) Sekuliarios šventės buvo žinomos nuo Prancūzijos revoliucijos laikų [7, 103]. Iki šiol dažnai mokslinėje literatūroje vartojamas Erico Hobsbawmo „išrastų tradicijų“ terminas, apimantis tokius kultūros bruožus kaip pasaulietinio bažnyčios atitikmens sukūrimą, viešų ceremonijų išradimą ir masinę viešų paminklų gamybą [17, 271–272], o apie būtinybę kurti naujas, prasmingas, komunizmą statančios epochos žmogaus poreikius atitinkančias tradicijas galima susipažinti 1967 m. (keliolika metų iki „išrastų tradicijų“ termino įvedimo į mokslinę apyvartą) išleistoje knygoje *Lietuvių šeimos tradicijos* [62, 8]. Daugelis naujai diegiamų tradicijų buvo tiesiogiai perimamos iš Maskvos ir adaptuojamos Lietuvos sąlygomis.

visiškai ignoruojamos ankstesnių laikų ir realiai to meto visuomenėje švęstos šventės ir kalbama tik apie naujas sovietines šventes. Vienintelė išimtis buvo krikščioniško atspalvio neturėjusi Naujųjų metų šventė, kurios diskursas turėjo šiokią tokią tęstinumą su senesniais laikais (pvz., papuoštos eglutės, Naujųjų metų šventimas ir t. t.), nors šventės vaizdavimas, palyginti su tarpukariu, buvo specifinis. Naujųjų metų šventės propagavimas turėjo vienintelį tikslą – nukreipti žmonių dėmesį nuo vienos svarbiausių ir populiariausių krikščionių švenčių – Kalėdų [41, 119]. Kitoje minėto straipsnio dalyje (II dalis: 1964–1990 m.) D. Senvaitytė rašo, kad 1964–1990 m. oficialiame LTSR KP dienraštyje *Tiesa* vienareikšmiškai atsispindėjo vienintelės sovietinio laikotarpio partijos – TSRS KP propagandinė pozicija. Šiuo laikotarpiu, kaip ir ankstesniu sovietiniu periodu, *Tiesoje* buvo pateikiamas ideologinis ir propagandinis dar Stalino epochoje įvestų sovietinių metinių švenčių modelis, tik papildytas „Tarybų Lietuvos“ žmogui „aktualiomis“ sovietinėmis datomis, kuriomis stengtasi pateisinti sovietinę okupaciją Lietuvoje. Jo pagrindą sudarė dvi metinės šventės – Gegužės 1-oji bei Spalio socialistinės revoliucijos Rusijoje metinių minėjimas. Nors bendras diskursas spaudoje kito priklausomai nuo KP ideologų pasirinktų strategijų, kaip įtvirtinti, palaikyti ir plėsti sovietinį režimą, kaitos, tačiau pagrindinių švenčių šventimo modelis kito nedaug. Didesnė reikšmė nei anksčiau buvo teikiama Lenino gimtadienių metinėms (balandžio 22 d.) ir su jomis susijusioms lenininėms talkoms pažymėti, taip pat Pergalės diena – gegužės 9-ajai, o Kovo 8-oji, darbininkų diena, palaipsniui tapo „tarptautine moters diena“. Apie iki 1940 m. gyvavusias lietuvių kalendorines šventes iki pat 1988 m. nebuvo rašoma. Būtent tada dėl besikeičiančios ekonominės ir politinės situacijos, prasidėjusio Sovietų Sąjungos žlugimo, komunistų partijos įtakos mažėjimo smarkiai pakito *Tiesos* bendras diskursas, o drauge ir pristatomų švenčių pobūdis. Pradedama kalbėti apie lietuvių tautai svarbias istorines datas, palaipsniui prisimenamos ir tradicinės kalendorinės šventės [42, 132].

Reikia paminėti ir sovietmečio ideologų mintis. Vienas jų – Petras Pečiūra, analizuodamas to meto šventes, nurodė tris sovietmečiu taikytas švenčių formavimo strategijas: „1. Vietoje bažnytinių švenčių ir apeigų atgaivinti senąsias liaudies švenčių ir apeigų tradicijas; 2. Kuriamos naujos tradicijos, neturėjusios analogų anksčiau (tradicijos iš nieko); 3. Pristaikyti prie senų tradicijų, ugdant iš jų naujas, tik jau neatgaivinant senuosius papročius, o pasinaudojus kai kuriomis senomis formomis, suteikti joms socialistinį turinį“ [37, 77–79].

Visais atvejais buvo akcentuojama tradicijos, kaip vertybinės kategorijos, sąvoka. Straipsnio autorės ankstesnio tyrimo rezultatai, publikuoti straipsnyje „Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje“, atskleidė, kad tradicija buvo būtina vertybinė kategorija, galinti suteikti naujoms šventėms apeiginę vertę. Tačiau tradicija buvo kuriama atsiribojus nuo šeimos, t. y. šventimo privačioje aplinkoje, šventės erdvę išplečiant į platesnes socialines bendrijas ir sudarant sąlygas ideologiškai kontroliuoti jos turinį. Iš naujų švenčių sėkmingiausiai šeimoje įsitvirtino Naujieji metai ir Tarptautinė moters diena (2), mat buvo neatmesta galimybė švęsti jas neformalioje aplinkoje, o švenčių turinį sudarė dovanos ir pobūvis nedideliame šeimos rate. Šios šventės šeimoje švenčiamos iki dabar (3), o sovietmečiu kurta Šeimos šventė taip ir liko tik diskusijų objektu. Taigi, neteikdami

(2) Kita vertus, sovietmečiu išpopuliarinta Moters diena ir jos ideologinis užtaisas Lietuvoje toli gražu ne visiems buvo ir liko priimtina, todėl nepakliuvo į šeimos švenčių kalendorių [48, 203].

(3) Remiantis 2012–2013 m. etnografinio lauko tyrimo duomenimis [36, 16].

reikiamo dėmesio uždarams, šeimoje švenčiamoms šventėms, sovietų ideologai apsinkino socialistinių švenčių kūrimą ir integraciją. Todėl per visą sovietmetį šeima dažniausiai liko nuošalyje nuo ideologizuotų švenčių ir sugebėjo išsaugoti reikšmingą dalį senųjų tradicijų [35, 26].

Šiame straipsnyje dar kartą grįšime prie „tradicijos kūrimo“ analizės ir šeimai skirtų švenčių pasitelkiami tik periodinę spaudą, kuriai ankstesniuose straipsnio autorės tyrimuose nebuvo skirta pakankamai dėmesio. Periodinėje spaudoje, diskutuojant dėl naujo šeimos šventės formato, pateikiami pavyzdinių švenčių / renginių aprašymai. Straipsnių autoriai ne tik etnologai, žurnalistai, bet ir švenčių organizatoriai ar aktyvūs tuometinius kultūros procesus stebėję piliečiai. Daugelį aprašomų renginių dėl menko ritualizavimo lygmenis sunku pavadinti švente. Pažymėtina, kad dažnai vieši laisvalaikio renginiai publikacijose įvardijami šeimos ar šeimų švente ar šventiniu renginiu.

Šio straipsnio tyrimo objektas – sovietinėje spaudoje aprašomos pasikartojančios ar numatytos kasmet pakartoti šventės ar šventėmis vadinami laisvalaikio renginiai, bet kokia forma susiejami su šeima. Straipsnio tikslas – išanalizuoti periodinėje spaudoje publikuotus šeimai skirtus šventinius renginius ir juos suklasifikuoti pagal šventimo vietą ir pobūdį. Siekiant šio tikslo iškelti tokie uždaviniai: 1) pasigilinti į šventės / ritualo apibrėžtį; 2) paaanalizuoti publikacijas apie šeimos šventėmis vadinamus renginius privačioje erdvėje; 3) išnagrinėti publikacijas apie šeimos šventėmis vadinamus viešus renginius; 4) atskleisti šių renginių apeiginę specifiką. Straipsnis paremtas lyginamuoju istoriniu metodu.

Periodinės spaudos paieška ir atranka, skirta šeimos šventėms ir pramogoms, paremta dviem bibliografiniais leidiniais: *Liaudies tradicijos* (1967) [40] ir *Kultūrinis švietimas. Liaudies tradicijos ir civilinės apeigos* (1988) [2, 198–201] (4). Tyrimas paremtas žurnalų *Jaunimo gretos, Laikas ir įvykiai, Kultūros barai, Tarybinė moteris, Meno saviveikla* ir *Šeima* bei laikraščių *Tiesa, Tarybinis mokytojas, Kalba Vilnius, Kauno tiesa* analize (5).

ŠVENTĖS APIBRĖŽTIS

Lietuvių kalboje žodis „šventė“ siejasi su žodžiu „šventumas“, tačiau šio žodžio vartojimo diapazonas yra platesnis. *Didysis lietuvių kalbos žodynas* pateikia platų žodžio „šventė“ reikšmių spektrą: 1) iškilminga diena kokio nors žymaus istorinio ar valstybinio įvykio atminimui, garbei; 2) džiaugsmas, smagumas, iškilminga nuotaika, pramoga kokia nors svarbia, malonia proga, gera žadantis laikas, įvykis; 3) koks nors didelis, iškilmingas renginys; 4) diena kokio nors religinio įvykio ar šventojo atminimui, religinė iškilmė, švenčiama, nedirbama diena, šventadienis, atostogos; 5) sekmadienis; 6) šventiška ramybė, tylą; baigtas reikalas [11]. Juo galima įvardyti religinius ar pasaulietinius ritualus, laisvą laiką, pramogą ir netgi nuotaiką ar būseną. Etnologai šventę supranta taip pat įvairiai, tačiau vienas iš svarbių šventę apibrėžiančių bruožų yra apeigos arba ritualai, kurie, skirtingai nuo papročių, turi simbolinę prasmę [63, 3].

Vakarų šalyse etnologai ir antropologai dažnai vietoje šventės vartoja ritualo sąvoką. Jano Snocko teigimu, ritualo sampratą apsinkina didelis siulomų apibrėžimų skaičius [43, 3]. Ritualai gali būti sudėtingi, įtraukiantys dideles žmonių grupes, ir paprasti, susiję su mažomis grupėmis ar net pavieniais asmenimis. Jie gali būti kalendoriniai (atliekami nustatytu

(4) Po 1988 metų, nelikus ateistinės propagandos, situacija smarkiai pakito, todėl plačiau neanalizuosiu Sąjūdžio laikotarpio, nes tam reikėtų skirti atskirą straipsnį.

(5) Išanalizuota apie 40 publikacijų. Bene daugiausia jų buvo publikuota žurnale *Šeima* bei laikraščiuose *Tiesa, Kauno tiesa*.

laiku) ir nekalendoriniai (pvz., šeimos šventė) [31, 318]. Šventės pagrindą sudarantys ritualai gali būti trumpi – vieno ar kelių žodžių (pvz., pasveikinimo) arba trukti net kelias dienas. Jį atliekant gali pririnkti specifinių vietų (bažnyčios ar kitų simbolių vietų), tam tikrų jų lydinčių objektų ir garsų, taip pat dainų, muzikos, giedojimo, poezijos, kurie sudarytų teatrui būdingą aplinką. Ritualas yra panašus į kasdienybę ir papročius, tačiau pasižymi kur kas Gilesne prasme ir emociniu turiniu, taip pat ypatingu emociniu ir psichologiniu poveikiu tiek atlikėjams, tiek stebėtojams [32, 188].

Pasak Susanne's Langer, ritualai yra jausmų artikuliacijos, sukurtos siekiant apmąstyti pažinimą įgalinančius simbolius, komunikacinę jų funkciją. Tai jėgos ir nenusakomos vertės kupini objektai [31, 317]. Ritualai sietini ne tik su religingumu. Jau Prancūzų revoliucijos metais politizuotos valstybinės šventės buvo minimos kaip viena iš priemonių, kuriomis nauji politiniai režimai bandė įtvirtinti savo teisėtumą [32, 193]. Kita vertus, šventė gali būti susijusi ir su asmeniniu tapatumu [56, 37–57]. Antropologo Dietricho Hartho, analizavusio ritualą ir kitas į ritualą panašias socialinės veiklos formas, požiūriu, visuomenę formuojančios galios nepriklauso nei nuo tradicijos, nei nuo jos ritualinio perdavimo. Šiuolaikiniai ritualai ir į juos panašūs veiksmai yra „įkūnyti“ institucijose, kurios sugalvoja savo konkrečią tradiciją ir suteikia šioms tradicijoms ritualinį vaidmenį [16, 35]. Nors šventė yra svarbi ir ideologiniu aspektu, ji nėra įmanoma be atliekamo ritualo, kuris reikšmingas emocine prasme ir psichologiniu poveikiu jame dalyvaujantiems.

Etnologiniu požiūriu, Lietuvoje laisvalaikio ir švenčių sisteminimas irgi yra gana keblus, o švenčių klasifikacija, kaip rodo etnologų tyrimai, gali būti labai įvairi. Populiariausia yra etnologo Jono Balio klasifikacija, skirianti žmogaus gyvenimo ciklo, kalendorines ir darbo šventes [7]. Šventės gali būti išskiriamos pagal jas švenčiančias žmonių grupes – šeimos, kaimynų, bendradarbių, draugų, vaikų, jaunimo [46,10; 53; 45] ir kitus kriterijus. Vis dėlto pagal šventimo vietą ir pobūdį šventės dar nebuvo analizuojamos.

ŠEIMOS ŠVENTĖ PRIVAČIOJE ERDVĖJE

XX a. 7-ajame dešimtmetyje formuojant socialistinius apeiginius metus buvo intensyviai kuriamos tradicinės šventės turėjusios pakeisti nereliginės šventės – Užgavėnės turėjo pakeisti Žiemos, Velykas – Pavasario, Jonines – Vasaros šventės [35, 13]. Kuriant šeimos šventes remtasi analogišku principu, pavyzdžiui, ieškota, kuo pakeisti paskutiniais Lietuvos Respublikos metais išpopuliarėjusią Motinos dieną ar Kūčias – šeimos / giminės šventinę vakarienę. Kaip pastebėjo Juozas Kudirka, Naujųjų metų sutikimo šventė turėjo išstumti krikščioniškas Kūčias, o motinos gimtadienis – pakeisti fiksuotą šventimo laiką turėjusią Motinos dieną [plg. 25] (6).

Sovietinės ideologijos kontekste gana netikėtas buvo 1963 m. atspausdintas žurnalistės Teresės Kezienės straipsnis „Namuose šventė“, kuriame rašoma, kad vyras atsisakė darbo kolektyve švęsti Spalio šventę dėl galimybės kartu su broliais pasveikinti mamą. Straipsnyje šis vyras nesmerkiamas, priešingai, pateikiama daugiau galimų motinos pagerbimo papročių ir nepalankiai vertinami tie vyrai, kurie nepagerbia savo motinų. Greičiausiai neatsitiktinai straipsnis atspausdintas likus kelioms dienoms iki Kūčių, šeštadienio numeryje, tarsi kviečiant sekmdienį aplankyti tėvų namus. Rašinys baigiamas ideologiškai: „Šventė šeimoje – bendro džiaugsmo dienos, didžiųjų gyvenimo įvykių pažymėjimas. Šeimos turi daug švenčių. Tai ir gimimas, ir sutuoktuvės, pionieriaus ir komjaunuolio dienos, pas

(6) Apie Motinos dieną sovietinėje spaudoje iki 1986 m. nebuvo rašoma.

įteikimas ir grįžimas iš tarnybos tarybinės armijoje... Tegu jos būna gražios ir tampa dideliu džiaugsmu visiems“ [22]. Matyt, be šios citatos straipsnis nebūtų galėjęs išeiti komunistų partijos oficioze.

Šeimos šventės viziją sovietinėje periodikoje pateikė ir etnologai. Straipsnyje „Naujųjų šeimos tradicijų problematika“ Angelė Vyšniauskaitė teigė, kad negalima kurti naujų tradicijų neišstudijavus turtingo praeities palikimo, ragino išlaikyti papročių regioninį savitumą, o Šeimos šventę, jos nuomone, galima švęsti motinos gimimo dieną arba per Naujuosius metus [60, 9–11]. Kitame tais pačiais metais publikuotame jos straipsnyje „Atgaivinkime šeimos šventę“ etnologė ragina nuvykti pas motinas per jų gimtadienį (nukeliant jį į savaitgalį) ir padovanoti mažytę dovanėlę, gėlę, kartu prisiminti vaikystę ir gimtųjų namų šilumą. Šeimos šventė, pasak autorės, yra turėjusi savo tradicijas, tad jas būtina atgaivinti, naujai įprasminti ir paversti tvirta mūsų tarybinės visuomenės tradicija [61, 16].

Vėliau publikacijos periodinėje spaudoje apie privačioje erdvėje rengiamas šeimos šventes tapo gerokai retesnės. Išskirtume 1974 m. žurnalistės Janinos Šinkūnaitės straipsnį „Dienos į kitas nepanašios (diskusija)“, kuriame sureikšminami tėvų namai kaip šventės vieta, tačiau kritikuojamas paprotys palikti vieną jaunimą švęsti gimtadienius. Kita vertus, negatyviai buvo vertinamas ir paprotys visai vasarai išvežti vaikus prie jūros ar į pionierių stovyklas, o ne pas senelę. Kviečiant gimines ar pažįstamus į šeimos šventę, pirmiausia raginama pagalvoti, kaip ji praturtins susirinkusiųjų dvasią. Pasak žurnalistės, „Semkimės patirties iš liaudies tradicijų, išgilindami į jų humanistinį turinį. Nekopijuokime jų mechaniškai. Tai gresia tuštybe“ [51, 15]. Vis dėlto liko neaišku, kokius ritualus ir kokią šventę straipsnio autorė siūlo pritaikyti. Periodinės spaudos analizė rodo, kad panašaus turinio straipsnių apie šeimos šventes padaugėjo paskutiniaisiais sovietmečio metais, oficialiai pradėjus švęsti Motinos dieną, Kalėdas, Velykas, o vėliau ir kitas tradicines šventes.

Peržvelgtoje periodinėje spaudoje randama įvairaus pobūdžio šeimai skirtų straipsnių. Šeimos šventė, remiantis spauda, galėjo būti susieta išimtinai tik su vaikais (7). Pavyzdžiui, žurnale *Šeima* patirtimi apie su vaikais švenčiamas šventes (gimtadienius, eglutes, rugsėjo pirmąją, pirmąją ir paskutinę atostogų dienas) pasidalijusi 30-ies metų moteris pabrėžė, kad šventės metu vaikus palankiai nuteikia išradingai papuoštas stalas, organizuojamos įvairios pramogos: konkursai, loterijos, dainos, lėlių spektakliai [3, 9–11]. Vis dėlto spaudoje tokios vaikų šventės buvo ir kritikuojamos. Antai P. Pečiūra straipsnyje „Mikrošventė šeimoje“ pagrindžia naują šeimos šventės formą. Autoriaus teigimu, bažnytines iškilmes pakeitus buitiniomis pramogomis be jokios alternatyvos pirmosioms, padaugėjo atgyvenančių, primityvių, išstėtų ir monotoniškų užstalės bendravimo formų. Girdamas Tarptautinės moters dienos šventimą autorius peikia vaikų gimimo dienų šventimą, kritikuoja ir paauglių gimtadienio šventes be tėvų [39, 10–11]. Apibūdindamas reikalavimus šventei – šventinę vietą, šventinę pramogą, šventinę apeigą ir šventinius personažus – jis pasiūlo tinkamą šventės formatą: „Mikrošventė – būdas pabėgti nuo kasdienybės: tarkim, einame visi pasivaikščioti ar pasivažinėti (nedidelė kelionė), paslidinėti, pasimaudyti, pašokti, pameškerioti, pauogauti, pariešutauti, pagrybauti, čiobrelių ar jonažolių, liepos žiedų rinkti. Šią savo išvyką paverskim ne šiaip paprastu šeimos bendravimu, o šeimos mikrošvente miške. Ne bet kuriame, o gražesniame, kur sodrūs medžiai, retesni augalai. Šitoks šventinis grybavimas ir uogavimas – ne maisto atsargų papildymas, o dvasinių žmogaus jėgų gausinimas, maža šeimos šventė“ [39, 11–12].

(7) Šeimos šventės sąvoka susiformavo XX a. pradžioje, ji skirta tėvams ir vaikams, o XIX a. pabaigoje Vilniuje pradėtos rengti viešos vaikiškos šventės – labdaringos eglutės [34, 532].

Mikrošventės sąvokai priskiriamas ir šokių vakaras, o didmiesčiuose – ir muziejų ar istorinių vietų lankymas [39, 12–13]. Taigi, suteikiant pramogoms pirmenybę, praplečiama šventei būtino ritualo veikimo erdvė. Į vaikus orientuotų švenčių kritika reiškėsi ir Vakarų šalyse. Pasak Gary'io Cresso, „Galbūt neišvengiama, kad šiuolaikinės šventės dažnai yra orientuotos į vaiką, tačiau šis reiškinys vargu ar suteikia galimybę įtvirtinti šventę kaip bendruomenės kūrimo priemonę“ [8, 70]. Reikia pabrėžti, kad Lietuvos SSR periodinėje spaudoje publikuota ir P. Pečiūros idėjoms priešingų straipsnių, skatinančių švęsti vaikų / paauglių šventes be suaugusiųjų [64, 41–42].

Nedaug buvo galimybių švęsti giminės šventę viešojoje erdvėje. Aprašant Molėtų r. Parudinės kaime vykusią giminės šventę, akcentuojama, kad kasmet ją organizuoja vis kita šeimos karta. Šventės metu bandoma sukurti ir tam tikrą ritualą – šventės dalyviai su deglais uždega šeimos aukurą [59, 34–36]. Panaši keturių kartų šventė rengta ir Prienų rajone. Šios šventės ritualą sudarė giminės garbei sukurtas laužas, lankomi kapai [5, 42–45].

Kaip netipiską sovietinių ideologų sugalvotą šventimo šeimoje idėją išskirtume siūlymą namų aplinkoje švęsti ar įtvirtinti viešas, su sovietine ideologija susijusias šventes. Pavyzdžiui, Aleksandra Gulbinskienė savo straipsnyje ragina namuose, šeimoje pratęsti viešas šventes. Akcentuojama, kad visaliaudines šventes jaunimui reikia mokyti švęsti šeimoje, tarkime, priėmimą į pionierius, kai vyresnysis brolis ar sesuo padovanoja savo kalendarį, gėlių arba knygą. Siūloma šeimoje pažymėti šeimos nario įstojimą į komjaunimą arba komunistų partijos gretas, taip pat raginama pratęsti namie Gegužės 1-osios ir Spalio šventes, tačiau plačiau konkretūs atvejai neminimi [15, 1–3]. Greičiausiai neturėta tinkamų pavyzdžių, kuriuos būtų galima paviešinti kaip gerąją praktiką.

Panašaus turinio straipsnius publikavo ir sovietiniai ideologai. Pasak P. Pečiūros, šeimoje vaikai praktiškai gauna pirmąsias šventės pamokas, išugdomas poreikis jas švęsti, todėl labai svarbu, kad mūsų visuomenėje formuotųsi gražios jų tradicijos [38]. Vis dėlto P. Pečiūra straipsnyje „Šventė šeimoje“ akcentuoja, kad šventę sudaro apeigos ir pramogos, vien pramogos neužtikrina šventiškos nuotaikos. Linksmybės svarbios tada, kai yra pagrindas linksmintis – kažkokia prasmė [38]. Akivaizdu, kad pagrindą linksmintis, kuriant naują šventę privačioje šeimos erdvėje, surasti nebuvo sunku, tačiau šventės ritualas dažnai nebuvo sukurtas. Ir nors spaudoje buvo viešinami, propaguojami galimų šeimos švenčių pavyzdžiai, realiame gyvenime jie liko neįgyvendintu projektu.

ŠEIMOS ŠVENTĖ VIEŠOJOJE ERDVĖJE

Jei privačioje erdvėje švenčiamos šeimos šventės minimos įvairiais sovietinės okupacijos laikotarpiais, tai, sprendžiant iš periodinių publikacijų, šeimai skirti vieši renginiai intensyviausiai vyko XX a. 9-ajame dešimtmetyje. Pagal pobūdį juos galima sąlyginai suskirstyti į 1) pramoginius šviečiamuosius, 2) susijusius su žmogaus gyvenimo ciklo šventėmis, 3) darbo kolektyve švenčiamus šeimai skirtus renginius ir 4) šeimos sporto renginius.

Šeimos šventė kaip šviečiamasis renginys. Pažymėtina, kad to meto periodinėje spaudoje šeimai skirtas renginys neretai įvardijamas daugiskaita – šeimų šventė. Kartais vietoje žodžio „šventė“, o dažniau greta vartoti ir kiti žodžiai. Antai 1980 m. Šakiuose šeimai skirtas renginys buvo pavadintas „Šeimų vakarone“, nors, sprendžiant iš aprašymo, tik iš dalies atitiko tradicinės vakaronės (taip buvo vadinami susiėjimai verpti ar nudirbti kitus darbus) turinį. Į renginį susirinko 40 porų, šventės vedėjas buvo gydytojas. Vyko diskusija apie šeimų problemas, pasitelkti ir pramoginiai elementai, pavyzdžiui, porų šokiai ant kaskart per pusę sulenkiamo laikraščio, įvairūs atrakcionai. Grojo estradinis ansamblis, šoko

pramoginių šokių poros. Šeimai skirta tema kalbėjo mokytoja, savo eiles skaitė renginyje dalyvavusi poetė [30]. Panašūs renginiai buvo surengti ir Aukštaitijoje. Iš publikacijos „Šeimų šventė“ sužinome, kad 1983 m. Utenoje liaudies tradicijų taryba surengė rajoninę Šeimų šventę. Mokyklose vyko tėvams skirti Liaudies universiteto Pedagogikos fakulteto užsiėmimai. Kultūros namuose surengtoje konferencijoje „Šeima asmenybės ir visuomenės gyvenime“ mintimis dalijosi medikas, mokytoja, Vidaus reikalų ministerijos skyriaus viršininkas ir „Tėviškės“ draugijos pirmininkas. Utenos 6-oje vidurinėje mokykloje vyko sportinių atrakcionų popietė, organizatoriai pakvietė tėvelius ir vaikučius šeimyninių pietų į restoraną [23]. Tokie renginiai dažnai nesiejami su konkrečia pasikartojančia kalendoriaus data, tačiau, kaip deklaruojama publikacijose, jie pretenduoja į šventę ir joje formuojamą ritualą. Tokio formato renginius būtų galima vadinti pramoginiais šviečiamaisiais, nes jų aprašymuose nerandame kokių nors ritualizuotų veiksmų.

Žmogaus gyvenimo ciklo švenčių paminėjimai. Periodinės spaudos tekstų analizė atskleidė, kad pasikartojančių renginių pretekstu galėjo būti ir žmogaus gyvenimo ciklo įvykių paminėjimas. XX a. 9-ajame dešimtmetyje tokie renginiai buvo gana dideli. Ukmergės kultūros rūmuose vykęs renginys „Pirmieji marčios žingsniai“ spaudoje buvo aprašytas kaip šeima prasmingas. Jis buvo skirtas ukmergiškių auksinėms vestuvėms paminėti. Šventės metu pasisakė dramos būrelio vadovė, sveikinimo kalbą pasakė liaudies deputatas, linkėjimus išsakė dukra ir anūkai, šokį pašoko jubilieatai, pakalbėta apie sidabrines ir kitas vestuves, išsakyti moterų konsultacijos vedėjos palinkėjimai jaunos ir būsimums šeimoms. Antroje renginio dalyje įvyko ateistinio dokumentinio filmo „Brolis ir sesuo“ peržiūra, vėliau išklaudyta filosofijos mokslų daktaro paskaita. Renginio metu vyko nuotraukų stendo „Tiesa apie religiją“, naujausios ateistinės literatūros ir masinių švenčių nuotraukų ekspozicija [52, 16]. Šventei, kurios tikslas buvo paminėti sutuoktinių 50-ąjį santuokos jubiliejų, buvo sukurta specifinė aplinka (parinkta muzika ir pan.) ir ją galėtume pavadinti šeimos švente. Tačiau pagal rengėjų ir dalyvių sudėtį, atlikimo vietą tai greičiau buvo viešas pramoginis renginys, kuriame svarbią vietą užėmė skleidžiama informacija. Jame minimas vestuvių jubiliejus greičiau gali būti suvokiamas tik kaip neužmaskuoto ideologinio tikslo, ateistinės propagandos priemonė.

Kitoje publikacijoje viešu šeimos renginiu pavadinta „Šeimos gegužinė“ [20, 16] 1979 m. pirmą kartą buvo surengta mieste, Kauno rotušėje. Iš šventės aprašymo akivaizdu, kad į vieną renginį mėginta sujungti kelias šeimos iškilmės – vardynas, sužadėtuves, paprastas bei sidabrines vestuves. Į šventę susirinko keli šimtai žmonių. Susirinkusiuosius pasveikino Kauno Požėlos rajono vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja. Tuomet įvyko tradicinės sužadėtuovės: būsimos jaunosios padovanojo išrinktiesiems nosinaites su rūtos šakelėmis, o jaunieji užmovė joms žiedus ant kairės rankos pirštų. Vėliau sužadėtiniai rungėsi, kuris iš jų išmintingiausias, sąmojingiausias, išradingiausias, spėjo mįslės. Šventės metu buvo pagerbti sidabrinių vestuvių kaltininkai, švęstos jų anūkės vardynos. Visi šventės dalyviai praėjo pro „tautinių juostų vaivorykštę“. Dar vėliau buvo pakviesti pirmieji jaunavedžiai sutuoktinių ceremonijai [20, 16–18]. Deja, minėta šventė visiškai neatitiko tradicinių gegužinės bruožų – nebuvo gegužinėms būdingų šokių ir kultūrinės programos [plg. 44, 16–18]. Panašaus pobūdžio mišrūs renginiai Kaune buvo surengti dar ne kartą, tik kitais pavadinimais: 1984 m. renginys buvo pavadintas „Tradicine šeimos švente“ [54], o 1985 m. – „Tradicine Tarybinės santuokos ir šeimos švente“ [19]. Šių renginių organizatoriai dažnai vartojo tradicijos sąvoką, akcentuodami, kad renginys organizuojamas ne pirmą

kartą (8). Tai logiška, nes, pasak švenčių teoretiko Amitai Etzioni, šventės ir ritualai yra pasikartojantys, o ne vienkartiniai įvykiai. Vieną kartą įvykusi demonstracija pavirs ritualu tik tuo atveju, jei bus kartojama kelerius metus iš esmės tuo pačiu formatu [14, 7]. Nors aprašytose šventėse gausu ritualinių veiksmų ir dėmesio žmogui, tačiau sunku pasakyti, ar šie keliems žmonės ar žmonių grupei skirti vieši renginiai galėjo sukelti tinkamą emocinę būseną ir turėti psichologinį poveikį konkrečiam dalyviui. Be to, dabar sunku tiksliai nustatyti, kokie ritualai buvo būdingi tai ar kitai šventei. Panašu, kad organizatoriams nebuvo svarbūs konkrečios šventės ritualai, tiesiog norėta parodyti, kad asmeninės žmogaus gyvenimo ciklo šventės gali būti švenčiamos viešai. Kaip matome iš viešų renginių publikacijų, suorganizuoti šeimos šventę darbo kolektyve buvo dar sunkiau.

Šventė darbo kolektyve. Remiantis Irmos Šidiškienės tyrimu, laisvalaikio ir švenčių metu darbo kolektyve kuriami ir palaikomi formalūs ir neformalūs bendradarbių ryšiai yra teigiamai vertinami darbuotojų ir prisideda prie darbo kolektyvo stiprinimo [49, 112–194; 50, 157–221]. Sovietmečiu buvo skatinamas viešose erdvėse organizuojamas laisvalaikis ir šventės, todėl, siekiant bet kokioms šventėms suteikti daugiau viešumo, palankia terpe tapo darbo kolektyvuose organizuojamos šventės. Spauldoje aprašyta gana daug švenčių, kurių dalyviais buvo ne tik šeimos, bet ir visas darbo kolektyvas. 1983 m. straipsnyje „Šventėje visa šeima“ aprašoma prieš ketverius metus Marijampolės r. pradėta švęsti Šeimos šventė, kurios metu šeimos narių akivaizdoje pagerbiami nusipelnę darbo pirmūnai, racionalizatoriai. Šeimos ir darbo draugų pagerbtas žmogus tampa „dvigubos šventės dalyviu“, o šventė – „laisvalaikio forma, priimtina visiems šeimos nariams“ [12]. Žiežmariuose labai mišraus turinio Šeimos šventę organizavo melioratoriai, jiems koncertavo darželinukai ir mokiniai, kalbas sakė Civilinės metrikacijos skyriaus, Nepilnamečių reikalų komiteto darbuotojos, moterų tarybos pirmininkė, LKP Kaišiadorių r. komiteto sekretorius ir Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, o geriausiai melioratorių šeimai buvo įteikta dovana [58, 8–10]. Didesniuose miestuose šeimos šventes rengė fabrikų ir gamyklų administracija. Šeimų vakarai, popietės ir kitokios šventės vyko Klaipėdos kojinių fabrike. Čia šeimyninėje aplinkoje įteikiami apdovanojimai, į kolektyvo gyvenimą įtraukiami jaunavedžiai, pažymimi jubiliejai [33]. 1984 m. tokią, kaip minima, ketvirtą kartą organizuotą šventę surengė Kauno Dirbtinio pluošto gamykla. Renginyje koncertavo grupė „Šlipsis“, vaikams rodyti V. Disnėjaus multiplikaciniai filmai. Sporto varžybose ir išradingumo konkursuose dalyvavo 33 šeimos. Choreografijos pasirodymus pademonstravo Veterinarijos akademijos ritminės gimnastikos grupė ir Dirbtinio pluošto gamyklos būgnininkai. Renginių vedė profesionalūs aktoriai ir saviveiklininkai. Šventės pabaigoje šeimos buvo vaišintos nemokamais pietumis „Girstupio“ restorane. Iš publikacijos sužinome, kad gamykla organizavo ir kitas šventes – pirmaklasių ABC šventę, teatralizuotą miško šventę [55]. Kai kada tokia šventė buvo siejama su tam tikru įstaigos jubiliejumi. Pavyzdžiui, 1980 m. Panevėžio cukraus

- (8) Išimtį sudaro seniausias viešos „Šeimos šventės“ aprašymas periodinėje spaudoje, kurį 1964 m. publikavo etnologė Irena Čepienė. Straipsnis paskelbtas *Kultūrinio švietimo* kovo mėn. numeryje ir, matyt, chronologiškai buvo susijęs su Tarpautine moters diena, nors sveikinami abiejų lyčių žmonės. Raseinių r. „Žemės maitintojos“ kolūkyje surengtai šventei buvo sunėštos moterų rankomis išaustos lovatiesės, rankšluosčiai, išsiuvinėtos staltiesės, pagalvėlės. Maršu sutikta vyriausia kolūkio šeima, kartu pragyvenusi 52 metus, ir kitos mažiau metų kartu pragyvenusios poros. Po kolūkio pirmininko kalbos, vaišių (kiekvienam į taurę įpylė geros, vaišino duona ir druska) ir apdovanojimo simboline lazda ir tautine juosta dovanas teikė vaikai ir anūkai. Šoko senuosius šokius, pavieniui ir grupėmis dainavo senąsias dainas. Vyresnieji dalijo gerus patarimus jaunimui. Autorės spėjimas, kad ateityje tokia šventė taps tradicine [9, 12–13], atrodo, nepasitvirtino, nes panašių publikacijų spaudoje nerasta.

fabriko 40 metų jubiliejaus proga buvo surengta „šeimų vakaronė“, kurioje vyrai pasakojo su fabriku ir šeima susijusias istorijas. Gėlėmis buvo apdovanoti veteranai, koncertavo fabriko vaikų darželio auklėtiniai. Šventės dalyviai galėjo apžiūrėti ta proga surengtas įvairias parodas, renginio dalyviai rūpimais klausimais galėjo pasikonsultuoti su medike ir pedagoge [57, 14–17]. Taigi, nepaisant gana turtingos renginio pramoginės dalies – apdovanoti nusipelnę darbuotojai, su tam tikrais ritualais pristatyti nauji darbuotojai, renginyje akivaizdi ir didelė šviečiamoji dalis, turinti propagandinį krūvį. Mažiausias ideologinis poveikis, ko gero, pastebimas tuo laikotarpiu organizuotose šeimų sporto šventėse, kurių tikslas – geros žmonių emocijos ir sveikata.

Šeimos sporto šventė. Mokslinėje literatūroje neretai sportas yra siejamas su ritualais ir net parareligija. Pasak Michała Mazurkiewicziaus, kiekviena bendruomenė susikuria tam tikrus ritualus, kurie atspindi tos grupės požiūrį į pasaulį. Ritualai egzistuoja įvairiose gyvenimo srityse. Šiuolaikinis sportas yra savotiška spontaninė „parareligija“ su tam tikrais ritualais [31, 317–329]. Sovietiniai ideologai supaprastino šeimos šventės sąvoką. Kaip jau minėta apibrėžiant „mikrošventę“, buvo propaguojama iškyla gamtoje, vartojamos „šventinio grybavimo ir uogavimo“ sąvokos [39, 11–12]. Akivaizdus Eglės Kulvietienės aprašytas pavyzdys – Šilutės rajone kasmet vieną sausio dieną šeimos nariai važiuoja į mišką pasižiūrėti žiemos [26, 10–11]. Taigi viešais pramoginiais / laisvalaikio renginiais, ne šventėmis, reikėtų vadinti šeimų sporto renginius. Utenoje vykusioje šventėje buvo ne tik varžybos, bet ir vakaronė, kurios metu vyrai mokėsi iš daržovių gaminti moterims apdovanojimus, o vaikai iš popieriaus lankstė laivelius ir kitus žaislus. Kaip svarbiausias renginio privalumas buvo įvardytas turiningai ir naudingai praleistas laisvalaikis [10]. Iš renginio aprašymo matome, kad tai laisvalaikio renginys, o iš daržovių pagaminti apdovanojimai rodo žemą ritualizacijos lygmenį [plg. 7, 1–37].

Reikia pažymėti, kad sąvoka „sporto šventė“ Lietuvoje buvo suformuota dar iki sovietmečio. Antai 1928 m. publikuotas sporto šventėms skirtas metodinis leidinys [6], o 1934 m. – Antano Smetonos jubiliejaus proga organizuotai Jaunlietuvių sporto organizacijos sąskrydžiui-šventei atskiras leidinys [1]. „Šeimų sporto šventės“ sąvoka nėra reta ir šiomis dienomis – 2024 m. vasarą Klaipėdoje buvo galima užsiregistruoti į šeimų sporto šventę [47].

ŠEIMOS ŠVENTĖMIS PAVADINTŲ RENGINIŲ BENDRYBĖS IR SKIRTUMAI

Šeimos šventėmis vadinamus renginius galima suskirstyti į švenčiamus privačioje ir viešojoje erdvėje. Pastarieji dar skiriami į švietėjiškus, susijusius su žmogaus gyvenimo ciklo šventėmis, šeimai skirtus renginius, organizuojamus darbo kolektyve, šeimos sporto šventes.

Viešojoje erdvėje šeimai skirtus renginius jungia tai, kad jie dažniausiai buvo rengiami nedarbo dienomis ir kad retai kuri šventė turėjo fiksuotą datą ir motyvaciją – kodėl jai surengti pasirinkta būtent ta diena. Reikia paminėti, kad nors ir retai, bet būta švenčių, švenčių po darbo dienos, pavyzdžiui, viename iš straipsnių rašoma apie trečiadienį Kaišiadoryse surengtą šventę. Senelių šventė įvardytos šventės metu apdovanota vyriausia, daugiausiai anūkų turinti senelė, kiti nusipelnę žilagalviai seneliai [27, 12–15]. Publikuoti straipsniai ir apie kitų sovietinių respublikų patirtį. Viename iš jų pasakojama apie Krasnodaro krašte, Kropotkino mieste, spalio mėn. antrąjį šeštadienį ir sekmadienį nuo 1975 m. rengiamą šeimos šventę, kurios metu papuošiamas miestas ir pagerbiamos geriausios šeimos [38, 3–7].

Bendra ir tai, kad beveik visi spaudoje aprašyti vieši renginiai daugiau ar mažiau buvo ideologizuoti. Jie pasižymėjo intensyviu pramoginiu charakteriu ir turėjo tik menamą ryšį

su konkrečiai šventei būdingu ritualu. Labiausiai išsiskyrė su žmogaus gyvenimo ciklo šventėmis ir darbo kolektyvu siejami renginiai, kaip daugiausiai įkūniję ritualizuotų veiksmų. Tačiau spaudos analizė rodo, kad šeimos švente galėtų būti vadinami tik privačioje erdvėje rengiami renginiai (daugeliui žmonių suvokiama sakralinė erdvė), suburiančios šeimą ir artimiausius gimines namų aplinkoje. Tai yra esminis skirtumas tarp privačioje ir viešojoje erdvėje rengtų švenčių.

Be rekomendacijų ir aprašytų „teigiamų pavyzdžių“, sovietmečiu būta ir šeimos šventę kritikuojančių straipsnių. Be jau minėtos vaikų gimtadienių kritikos, buvo kritikuojamos ir kitos privačios iniciatyvos. Pavyzdžiui, Č. Kriaučiūnas, kritikuodamas J. Usinavičiaus laišką, kuriame buvo raginama sukurti šeimos šventę, teigė, kad daugelis žmonių per tokias šventes girtauja, ir kaip puikią progą susieiti šeimos nariams nurodė Tarptautinę moters dieną [24, 23]. A. Ickevičiaus nuomone, yra daug profesinių švenčių, kurias šeimos švenčia, jos tampa ne vieno ar kito šeimos nario, o visos šeimos švente. Tokių švenčių, kaip pirmas vaiko žingsnis, ištartas žodis, gali būti kiekvienoje šeimoje ir tokių šeimos santykių neverta reglamentuoti dienomis ar proginėmis datomis [18, 23].

Taigi formuojamos naujos, sovietinę dvasią mėginusios įkūnyti šventės nepatenkino visų to meto visuomenės poreikių. Nepaisant gerai parengtų ir sėkmingai praktikuojamų naujose šventėse pramoginių elementų, joms trūko iš kartos į kartą perimtos tradicijos ir ritualo, suteikiančio žmogui prasmę, jo emocinio poveikio, kaip per Kūčias, Kalėdas ir Velykas ar net modernia švente laikomą Motinos dieną.

IŠVADOS

Remiantis sovietmečio periodine spauda galima teigti, kad daugelį tuo metu organizuojamų renginių, skirtų šeimai, buvo siekiama įvardyti „švente“, suteikiant fiksuotą laiką ir tęstinumą, tradicijos vertę ir galią. Apie tradiciją ir ritualą rašiusio M. Mazurkiewicziaus teigimu, per šimtmečius iš kartos į kartą perduodami tam tikroje grupėje ir įtvirtinti tradicijos ritualai gali būti laikomi nepaneigiamais ir neliečiamais, visiškai pateisinamais ir teisingais [31, 318], tačiau nagrinėjamu laikotarpiu valstybiniu lygmeniu šventės šventimo tradiciją siekta sukurti per kelerius metus, visais būdais įtraukiant šeimas. Suvokta šventės svarba ideologiniu aspektu. Tačiau ilgainiui tapo akivaizdu, kad šventė neįmanoma be jos ritualo, kuris svarbus emocine prasme ir psichologiniu poveikiu jos dalyviams.

Jeigu XX a. 7-ajame dešimtmetyje buvo raginama sukurti šeimoje, privačioje erdvėje, švenčiamą šventę, greičiausiai siekiant atitraukti nuo švenčiamų Kūčių ar Motinos dienos, tai XX a. 8–9-uoju dešimtmėčiu dominavo už šeimos ribų viešojoje erdvėje švenčiamos neva „tradicinės“ šventės, kurios dažnai įvardijamos šeimų švente, o kartais – vakarone, gegužine ar sporto švente. Šeimų šventė dažniausiai rengta viešojoje erdvėje – kultūros namuose, gamyklos ar fabriko salėje. Dalyvaudavo ne tik šeimos nariai, bet ir darbo kolektyvas, profesionalūs aktoriai, muzikinės grupės, gydytojai, teisininkai ir kitų sričių specialistai. Kartais, siekiant užtikrinti šventinę nuotaiką, pakviečiami koncertuoti moksleiviai ar net darželinukai. Masinių švenčių objektu tapo net santuokos rūmuose vykusios paprastos ir jubiliejinės vestuvės bei vardynos.

Akivaizdu, kad sovietinis režimas, siekdamas visoms šventėms suteikti ideologiškai teisingą turinį, neapsiribojo vien masinėmis viešomis šventėmis, tokiomis kaip Žiemos, Vasaros, Derliaus ir kitomis. Pasitelkus šeimą siekta „atitraukti“ žmones nuo religinių švenčių – Kūčių, Velykų ar Motinos dienos, suburiančių šeimas ir gimines. Tačiau šis

siekis visuotinai buvo neįgyvendintas, nes net ir sekularizuotoje visuomenėje išliko tradiciniai Kūčių, Kalėdų, Velykų švenčių šeimos ritualai. Kartu su naujomis šventėmis mėginta kurti socialistinė tradicija taip ir liko nesukurta, o spaudoje propaguoti vieši šeimoms skirti renginiai neįgavo visuotinai švenčiamų švenčių masto. Ideologizuoti pramoginiai / laisvalaikio renginiai, ypač suintensyvėję sovietmečio saulėlydžiu, netgi ir apgauti kuriamos tradicijos, nesuformavo naujos šventės ritualo, jam būdingų jausmų ir galios. Sovietinėje spaudoje reklamuojama renginių įvairovė rodo nesėkmingas pastangas sukurti naujas šventes, skatintas švęsti šeimose namuose ir su šeima viešoje erdvėje.

Gauta 2024 11 18

Priimta 2024 11 25

Literatūra

- [1] [Autorius nenurodytas]. *12 pratimų kūno mankštos šventėms*. Kaunas: Švietimo ministerijos kūno kultūros rūmai, 1934. 22 p.
- [2] ADOMAVIČIENĖ, Irena; MAMĖNIENĖ, Valerija (sud.). *Kultūrinis švietimas. Liaudies tradicijos ir civilinės apeigos*. Vilnius: Lietuvos TSR Kultūros ministerija, Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, 1988. 241 p.
- [3] BAKUTIENĖ, Violeta. Ne vien tortas. *Šeima*, 1981, Nr. 4, p. 9–11.
- [4] BALYS, Jonas. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. T. 1. Tübingen: Patria, 1948. 248 p.
- [5] BAUŠYS, Juozas. Dabar ir prieš šimtą metų. *Šeima*, 1983, Nr. 4, p. 42–45.
- [6] BEKAPOLSKIS, S. P.; GORČINAS, V. K. *Pratimai gimnastikos pamokoms ir sporto šventėms*. Vertė V. Stasys. Kaunas: Spaudos fondas, 1928. 62 p.
- [7] BELL, Catherine. *Ritual. Perspectives and Dimensions*. New York Oxford: Oxford University Press, 1997. 351 p.
- [8] CROSS, Gary. Just for Kids: How Holidays Became Child Centered. *We Are What We Celebrate. Understanding Holidays and Rituals*. Ed. A. Etzioni ir J. Bloom. New York, London: New York University Press, 2004, p. 61–73.
- [9] ČEPIENĖ, Irena. Šeimos šventė. *Meno saviveikla*, 1964, Nr. 3, p. 12–13.
- [10] DELKUS, Rimvydas. Gera nuotaika – šeimos palydovė. *Tiesa*, 1985, rugpjūčio 6 d.
- [11] *Didysis lietuvių kalbos žodynas*. [Žiūrėta 2024 08 08]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/?zodis=%C5%A1vent%C4%97&id=25136510000>
- [12] DYLIENĖ, Lina. Šventėje visa šeima. *Kauno tiesa*, 1983, birželio 4 d.
- [13] DUSEVIČIŪTĖ, Gintarė. Metinių švenčių diskursas Lietuvos periodikoje 1940–1941 m. pirmos sovietinės okupacijos laikotarpiu. *Res Humanitariae*, 2013, t. XIII, p. 124–135.
- [14] ETZIONI, Amitai. Holidays and Rituals Neglected Seedbeds of Virtue. *We Are What We Celebrate Understanding Holidays and Rituals*. Ed. A. Etzioni and J. Bloom. New York, London: New York University Press, 2004, p. 3–40.
- [15] GULBINSKIENĖ, Aleksandra. Prasmingos šventės. *Šeima*, 1975, Nr. 11, p. 1–3.
- [16] HARTH, Dietrich. Ritual and other Forms of Social Action. *Theorizing Rituals. Classical Topic. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*. Ed. J. Kreinath, J. Snock, M. Stausberg. Leiden, Boston: Brill, 2008, p. 15–36.
- [17] HOBBSAWM, Eric. Mass-Producing Traditions: Europe, 1870–1914. *The Invention of Tradition*. Ed. E. Hobsbawm, T. Ranger. Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 263–308.
- [18] ICKEVIČIUS, Augustinas. Širdimi paversk kiekvieną žodį. *Jaunimo gretos*, 1984, Nr. 7, p. 23.
- [19] KAVALIAUSKIENĖ, Jolanta. Tradicinė šventė Rotušės aikštėje. *Kauno tiesa*, 1985, birželio 12 d.
- [20] POŽĖLA, Kazys. Kada jaunoji į vandenį panaši. *Šeima*, 1979, Nr. 9, p. 16–18.

- [21] KELLY, Catriona; SIROTININA, Svetlana. 'I didn't understand, but it was funny'. Late Soviet Festivals and their Impact on Children. *Forum for Anthropology and Culture*, 2009, No. 5, p. 254–300.
- [22] KEZIENĖ, Teresė. Namuose šventė. *Tiesa*, 1963, gruodžio 21 d.
- [23] KIBICKAS, Antanas. Šeimų šventė (Utenos r.). *Tiesa*, 1983, spalio 28 d.
- [24] KRIAUCIŪNAS, Česys. Būtų dar viena proga... girtavimui. *Jaunimo gretos*, 1984, Nr. 7, p. 23.
- [25] KUDIRKA, Juozas. *Motinos diena*. Ukmergė: Verslininkas, 1994. 44 p.
- [26] KULVIETIENĖ, Eglė. Goda apie iškilią dieną. *Šeima*, 1985, Nr. 4, p. 9–11.
- [27] KULVIETIENĖ, Eglė; PLATŪKIS, Sigitas. Senelių šventė (Kaišiadorys). *Šeima*, 1977, Nr. 1, p. 12–15.
- [28] LEINARTĖ, Dalia. *Neplanuotas gyvenimas. Šeima sovietmečio Lietuvoje*. Vilnius: Aukso žuvis, 2022. 294 p.
- [29] LUKAŠAS, Jūrijus. Skambus akordas. *Šeima*, 1982, Nr. 4, p. 3–7.
- [30] MARKOVA, S. Ar mokės jie būti tėvais? *Tarybinis mokytojas*, 1980, vasario 27 d.
- [31] MAZURKIEWICZ, Michał. Some Observations About Ritual in Sport. *Studies in Physical Culture and Tourism*, 2011, Vol. 18, No. 4, p. 317–327.
- [32] MYERLY, Scott Hughes; HUNT L. Tamara. Holidays and Public Ritual. *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000*. Vol. 5. Ed. P. N. Stearns. Detroit, New York, San Francisco, London, Boston, Woodbridge, CT: Charles Scribner's Sons, 2001, p. 185–200.
- [33] NORKUS, Romualdas. Į vakarą visa šeima. *Tiesa*, 1979, rugsejo 7 d.
- [34] PAŠKAUSKAS, Juozapas. XIX a. antros pusės vilniečių laisvalaikio ritmai. *Vilniaus istorija. 1795–1914 metai*. T. 2. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 525–544.
- [35] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2016, Nr. 16(25), p. 9–34.
- [36] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. Tyrimų metodika ir šaltinių apžvalga. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. Sud. R. Paukštytė-Šaknienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 14–20.
- [37] PEČIŪRA, Petras. *Tradicijos vakar ir šiandien (Religinių tradicijų pakeitimas naujomis šventėmis ir apeigomis)*. Vilnius: Mintis, 1974.
- [38] PEČIŪRA, Petras. Šventė šeimoje. *Kauno tiesa*, 1979, birželio 9 d.
- [39] PEČIŪRA, Petras. Mikrošventė šeimoje. *Šeima*, 1983, Nr. 4, p. 10–11.
- [40] PLEKAVIČIENĖ, B. ir kt. (sud.). *Liaudies tradicijos*. Rekomenduojamos literatūros rodyklė ir metodinė medžiaga. Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1967.
- [41] SENVAITYTĖ, Dalia. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai. *Lituanistica*, 2013, t. 59, Nr. 2(92), p. 101–121.
- [42] SENVAITYTĖ, Dalia. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. II dalis: 1964–1990 metai. *Lituanistica*, 2014, t. 60, Nr. 2(96), p. 118–133.
- [43] SNOCK, Jan A. M. Defining 'Rituals'. *Theorizing Rituals. Classical Topic. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*. Ed. J. Kreinath, J. Snock, M. Stausberg. Leiden, Boston: Brill, 2008, p. 3–14.
- [44] ŠAKNYS, Žilvytis. Gegužinė: Esminiai šventės bruožai. *Liaudies kultūra*, 1991, Nr. 2, p. 21–22.
- [45] ŠAKNYS, Žilvytis Bernardas. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje. Jaunimo vakarėliai*. Vilnius: Diemedis, 2001.
- [46] ŠAKNYS, Žilvytis. Įvadas. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai*. Sud. Ž. Šaknys. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, 9–16.
- [47] Šeimų sporto šventė 2024 m. Klaipėdoje. [Žiūrėta 2024 11 03]. Prieiga per internetą: <https://tickets.paysera.com/lt/event/seimu-sporto-svente-2024-klaipedeje>
- [48] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Moters diena. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. Sud. R. Paukštytė-Šaknienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 189–222.

- [49] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Bendradarbių laisvalaikis. Miestiečių bendrųjų formavimasis ir kultūrinė raiška. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai*. Sud. Ž. Šaknys. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2019, p. 112–194.
- [50] ŠIDIŠKIENĖ, Irma. Bendradarbių laisvalaikis, šventės: vieta ir bendrystės formavimas. *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai*. Sud. Ž. Šaknys. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2023, p. 157–221.
- [51] ŠINKŪNAITĖ, Janina. Dienos į kitas nepanašios (diskusija). *Kalba Vilnius*, 1974, Nr. 21, p. 15.
- [52] ŠLEŽAITĖ, Jadvyga. Šeimų vakaras. *Laikas ir įvykiai*, 1983, Nr. 21, p. 16.
- [53] VAICEKAUSKAS, Arūnas. *Lietuvių vaikų šventės*. Kaunas: Šviesa, 2008.
- [54] VAITIEKŪNAITĖ, Ramutė. Vestuviniam maršui palydint. Reportažas iš tradicinės Šeimos šventės. *Kauno tiesa*, 1984, birželio 14 d.
- [55] VAITIEKŪNAITĖ, Ramutė. Šventė kaip geros nuotaikos šaltinis. *Kauno tiesa*, 1984, gruodžio 13 d.
- [56] VAN GINKEL, Rob. Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel's Identity. *Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity*. Ed. P. J. Margry, H. Roodenburg. Wiltshire: Ashgate, 2007, p. 37–57.
- [57] VARPIONAITĖ, Eglė. Ilgų dienų nebuvo. *Šeima*, 1980, Nr. 7, p. 14–17.
- [58] VARPIONAITĖ, Eglė. Gandrai grįžta noriai. *Šeima*, 1983, Nr. 4, p. 8–10.
- [59] VARPIONAITĖ, Eglė. Švyturys kiekvieną vasarą. *Šeima*, 1984, Nr. 8, p. 34–36.
- [60] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. Naujųjų šeimos tradicijų problematika. *Kultūros barai*, 1966, Nr. 3, p. 9–11.
- [61] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. Atgaivinkime šeimos šventę. *Tarybinė moteris*, 1966, Nr. 2, p. 16.
- [62] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Lietuvių šeimos tradicijos*. Vilnius: Mintis, 1967.
- [63] VYŠNIAUSKAITĖ, Angelė. *Mūsų metai ir šventės*. Kaunas: Šviesa, 1993.
- [64] ZAVIŠIENĖ, Jadvyga. Šventė namuose. *Šeima*, 1975, Nr. 11, p. 41–42.

RASA PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ

Public and Private Family Celebration Events as Reflected in the Soviet Press

Summary

In the history of Lithuania, the Soviet period stands out as an era that changed the natural development of ethnic culture. For the first time in our country, an attempt was made to replace the traditional religious calendar and holidays of the human life cycle with new holidays and new socialist traditions and rituals. It was hoped that the new rites would replace the older religious rites, and that communist morality and socialist internationalism would defeat bourgeois nationalism.

The creation of socialist festivals and holidays was one of the most important ideological goals of the USSR, and no effort was spared for its implementation. Throughout the Soviet period, the concept of 'new traditions', which sought to legitimise newly created holiday rituals, was actively developed. The family was necessary for the meaningfulness of tradition as a value category, and the mass media, among which the periodical press occupied a leading role throughout the Soviet period, were necessary for its dissemination. As it had no analogues in Lithuania before,

this cultural process of the pursuit of forming new, Soviet festivals and holidays by rejecting their religious aspect is important for ethnologists in order to understand the dynamics of holiday formation in crisis situations.

The object of this article is the description of celebrations or leisure events referred to as celebrations, which are repeated or planned to be repeated annually and are in any way connected with the family, as they are reflected in the Soviet press. The aim of the article is to analyse the family holidays as described in the periodical press and classify them according to certain criteria – the place and the nature of the celebration. To achieve this goal, I set the following tasks: (1) to delve into the definition of a holiday/ritual, (2) to analyse publications about events called family holidays in the private sphere, (3) to analyse publications about public events called family holidays, and (4) to reveal the ritual specificity of these events.

Analysis of Soviet periodicals has shown that many events organised at that time and dedicated to the family were aimed at being called ‘festivals’, giving them a fixed time and continuity, the value and the power of tradition. It was understood that the celebration was important from an ideological perspective. However, time has shown that a holiday is not possible without a ritual performed in it, which is important in the emotional sense and has a psychological impact on those participating in it.

If in the 1960s there was a call to create a holiday celebrated in the family, in a private space, in the parents’ house, most likely in order to distract people from celebrating Christmas or Mother’s Day, then in the 1970s and the 1980s, the so-called ‘traditional festivities’ celebrated outside the family, in the public space, already dominated and were often called not a celebration of just one family, but of several or many families; sometimes they were referred to as ‘an evening party’ (*vakaronė*), ‘an outdoor party’ (*gegužinė*), or a sports holiday. Family celebrations were usually held in a public space: in a culture house or a factory hall. Not only family members but also work colleagues participated, with professional actors, musical groups, doctors, lawyers, and specialists in other fields invited to such events. Sometimes, in order to ensure a festive mood, schoolchildren or even kindergartners were invited to perform at concerts. Even ordinary and anniversary weddings and baby naming ceremonies held in the halls of registry offices became occasions for mass celebrations.

The aim of these festivities was to ‘distract’ people from religious holidays, such as Christmas Eve, Easter, or Mother’s Day, which brought families and relatives together. However, this aim remained generally unfulfilled, because even in a secularised society, the traditional family rituals of Christmas Eve, Christmas, and Easter prevailed, while the socialist tradition that was attempted to be established along with the new celebrations did not materialise, just as public events for families promoted in the press did not acquire the scale of universally celebrated festivals or holidays. Even when shrouded in the veil of tradition as a value category, ideologised entertainment/leisure events, which especially intensified at the sunset of the Soviet era, did not form the ritual characteristics, feelings, and power of the new festivity. The variety of events advertised in the press pointed to unsuccessful efforts to create new festivities that were to be celebrated by families at home and with the family in the public space.

Keywords: family, Soviet press, festivities, festive events, Soviet ideological control